

Deseni Hüseyin Feyzullah Dayıgil'e ait çini tabak

imzalarından bu durum tesbit edilmektedir (*El Sanatları*, sy. 9 [İstanbul 2010], s. 56-57). Bu şekilde iki sanatkar tarafından hazırlanan eserler iki ayrı imza konularak belirtilmiştir ("Zehhebehü Rikkat ve Ressemehü Feyzullah" gibi). Dayıgil'in çalışmalarından tarihi belli olmayan bir çeşme alınlığı ender görülen bir desendir. 60 x 45 cm. ebadında olup neresi için hazırlandığı ve bugün nerede bulunduğu bilinmeyen bu desen daha sonra Rikkat Kunt tarafından renklendirilmiştir ve Kütahya'da pişirilmiştir olduğu tahmin edilmektedir. Küçük bir renkli fotoğraftan faydalanılarak çizilen desen, serbest ve simetrik kompozisyonların bir arada son derece sanatkarane uygulandığını göstermektedir. Burada bitkisel çıkışlı motifler, iki sîmurg ve ortasında musluğun yeri olan rûmîli desen mevcuttur (*a.g.e.*, sy. 9 [2010], s. 53). Desenlerinin ortak özelliği, detaylı iri motifler ve sivri uçlu yay şeklinde yapraklar kullanılarak yoğun biçimde çizilmiş olmasıdır. Feyzullah Dayıgil tarafından çizilen bir yuvarlak çini tabak desenini Rikkat Kunt renklendirmiştir. Bu tabak daha sonra Kütahya'ya gönderilerek çini fabrikasında pişirilmiştir (Derman, *a.g.e.*, sy. 9 [2010], s. 52). Dayıgil gerek tezhip gerekse çini desenlerinde, farklı motifleri değişik tarzlarda kullanılarak birbirine benzemeyen desenler hazırlamayı başarmış bir sanatkarıdır. Onun kaleminden çıkan birçok çini ve tezhip deseni, iğnelenmiş veya işlenmiş kalıplar halinde vefatından sonra arkadaşları Mehmet Emin Barın'a intikal etmiş olup halen bu koleksiyonda muhafaza edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kerim Silivri Arşivi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Dayıgil Dosyası; Mustafa Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne", *Güzel Sanatlar Eğitimi'nde 100 Yıl*, İstanbul 1983, s. 65; F. Çiçek Derman, *Rikkat Kunt 100. Yaşında* (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Broşürü), İstanbul 2003; a.m.f., "Osmanlı Tezyinatının XX. Yüzyıldaki Kuramcısı: Feyzullah Dayıgil", *Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat, Günsel Renda'ya Armağan*, Ankara 2011, s. 89-95; a.m.f., "Rikkat Kunt Hoca Hanım", *KAM*, XXX/1 (2001), s. 21-30; a.m.f., "Doğumunun 100. Yılında Feyzullah Dayıgil", *El Sanatları*, sy. 9, İstanbul 2010, s. 52-59; Uğur Derman, *Emin Barın ve Koleksiyonu*, İstanbul 2010, s. 234-235; a.m.f., "Toygartepesi'ndeki Ev", *Türk Edeyatı*, XXXIII/389, İstanbul 2006, s. 28.

F. ÇİÇEK DERMAN

DEBRE

Makedonya'da tarihî bir şehir.

Makedonya'nın Arnavutluk sınırına çok yakın (6 km.) bir kesiminde Manastır'ın (Bitola) 90 km. kuzeybatısında, Radika nehrinin Kara Drin'e kavuştuğu bir mevkide etraflı dağlarla çevrilmiş oldukça geniş, verimli bir ovada yer alır. Slav halkları tarafından Debar, Arnavutlar tarafından Dibër olarak anılır. XVI. yüzyılda mütevazı bir hıristiyan köyü iken XIX. yüzyılda gelişerek önemli bir İslâm şehrine dönüşmüştür. Esasen Debre şehrin adından başka geniş bir bölgenin de ismi olup doğusuna Debre-i Bâlâ, batısına Debre-i Zir denilmiştir. Debre'den ilk defa milâttan önce V. yüzyılda Herodot bahseder. I. yüzyılda Strabo, Dober'i bir İlliryalı kabile diye kaydeder. II. yüzyılın ortalarında Batlamyus, haritasında burayı Deborus adıyla işaretlemiştir. Debre VI. yüzyılda Slavlar'ın, ardından Bizans İmparatorluğu'na bağlı I. Bulgar İmparatorluğu'nun idaresine girdi. Bulgar İmparatorluğu'nun Bizans İmparatoru II. Basileio tarafından 1018'de yıkılması üzerine bu yöre Manastır eyaletinin bir parçası oldu. Debre ve çevresi 1107'de Taranto Prensi Boemondo'nun önderliğindeki Norman ordusu tarafından yerle bir edildi.

1107 yılından sonra Debre, günümüzde Arnavutluk sınırları içerisinde bulunan Peşkopi ile (Peshkepije) birlikte piskoposluk merkezi haline geldi. 1204'te Bizans İmparatorluğu'nun Haçlılar tarafından parçalanmasıyla birlikte Epirus Despotluğu, II. Bulgar İmparatorluğu, Bizans ve Sırbistan arasında sürekli gerilim konusu oldu. 1283'te Sırp Kralı Milutin Debre'yi

ele geçirdi. Kral Milutin ve Valois Kontu Charles arasında 1303'te imzalanan antlaşmada "contrade de Deber" ibaresi yer almaktadır, buna göre Debre 1395'te Osmanlılar tarafından fethedilinceye kadar Sırp yönetimi altında kaldı. 1444-1468 yıllarında Debre yöresi İskender Bey yönetimindeki Arnavutlar'la Osmanlılar arasındaki savaşlardan etkilendi. Yöre Haziran 1444 – Eylül 1466 tarihleri arasında Osmanlılar'ın geçici de olsa yenilgiye uğradıkları amansız savaşlara sahne oldu.

Eldeki en eski tarihli (859/1455) Osmanlı tahririne göre Debre vilâyeti on beşi çok küçük on yedi köyden meydana geliyordu. Bunlardan sadece Kocacık ve Rahovnik'in nüfusu elli hânedan fazlaydı. Bu on yedi köyün yanı sıra metruk olan on iki köyün daha varlığından bahsedilir. Barış içinde geçen daha sonraki yıllarda Debre ve çevresi hızla toparlandı. 871 (1467) yılı tahririne göre Vilâyet-i Yukarı Debre'de yer alan Rahovnik köyünde kayıtlarda mevcut Slav isimlerine bakılırsa hepsi hıristiyan ailelerden oluşan elli altı hâne bulunmaktaydı (BA, MAD, nr. 508). 925 (1519) yılına gelindiğinde ise Rahovnik kayıtlarda bir kasaba şeklinde anılır. 936 (1530) yılında 170 hıristiyan, elli sekiz müslüman hâneyle bir cuma camisi vardı ve % 24'ü müslüman yaklaşık 1200 nüfuslu bir şehir durumundaydı. Savaşsız geçen XVI. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde şehir nüfusu yarısı müslüman olan 312 hâneye ulaştı (TK, TD, nr. 25). Bu dönemde köylerde İslâmiyet'in yayılışı hızlandı. XVII ve XVIII. yüzyıllarda ise müslüman nüfusu daha da artarak toplam nüfusun dörtte üçünü meydana getiriyordu.

1530'da Debre kazasında sadece bir kale ve bir garnizon vardı. Burası içinde dizdar, kethüdâ ve imamın bulunduğu otuz bir kişiden oluşan bir birliğin yer aldığı Kocacık Kalesi'ydi. 1583'te kalenin hemen dışında kurulan yerleşim yerine on bir aileden teşekkül eden Türk yerleşimciler geldi. Daha sonra Kocacık genişledi ve bir Türk yerleşimi haline aldı. Debre'nin çevresinde mevcut altı köyde yaşayan Türkler de buraya gelecekdiler. XVI. yüzyılda bölgenin merkezi konumundaki Rahovnik ismi zamanla terkedildi ve şehir daha çok Debar diye anılmaya başlandı. Fâtihten Sultan Mehmed'in 858'de (1454) burada bir cami ve bir hamam inşa ettirdiği rivayet edilir. İkinci bir hamam ise Mustafa Paşa tarafından büyük ihtimalle XVI. yüzyılda yaptırılmıştır. Hünkâr Camii'nin etrafında aynı isimle

Debre'den bir görünüş

anılan bir mahalle oluştu. Ardından Bayram Bey, Debre'nin ikinci camisini inşa ettirdi. Çarşı bu iki uç arasında gelişti. Debre ismi aynı zamanda bölgelerin ismi olarak da söylenmeye devam etti (Yukarı ve Aşağı Debre).

XVIII ve XIX. yüzyıllarda Debre hızla bir ticaret ve zanaat merkezi haline geldi. 1093 (1682) yılına ait bir cizye muhasebe defterine göre (BA, KK, nr. 3528) "nefs-i Debre"de 744 hânedan cizye alınmaktaydı. Bu ise şehrin hıristiyan nüfusunun da artmakta olduğunu göstergesidir. Aynı döneme ait müslüman nüfusun oranını belirten bir belgeye henüz ulaşamamıştır. François Pouqueville, 1807'de şehirde 900 hâne bulunduğundan bahseder. Avusturya konsolosu George von Hahn, 1864'te gördüğü Debre'nin Ortodoks piskoposundan ve yerel idareci İlyas Ağa'dan aldığı bilgilere göre 1863'te 9000 veya 10.000 nüfusu barındıran 2000 hânese vardı. Bunlardan sadece 170'i hıristiyan Bulgarlar'a ait olup geri kalanı (% 91) müslüman Arnavutlar'ın evleridir. George von Hahn aynı zamanda Debre'nin büyük çarşısını anlatır ve özellikle silâh yapım ustalarından söz eder.

Debre'nin son derebeyi olan İshak Paşa, şehri ve şehrin içinde yer aldığı yöreyi 1835 yılına kadar iyi silâhlı 400 süvariden

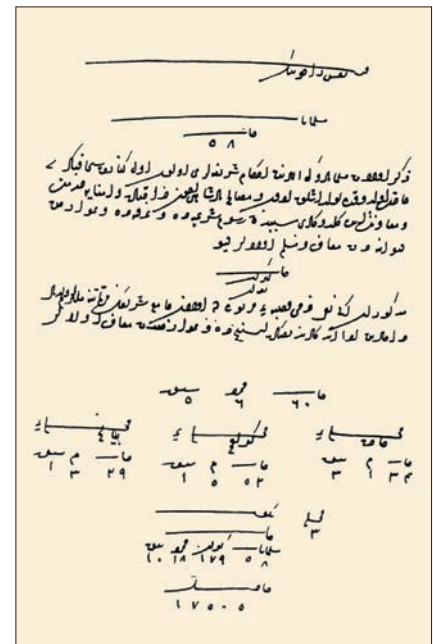
meydana gelen özel bir birlikle yönetti. Arnavutlar'ın Tanzimat reformlarına karşı direnişlerinde rol oynadı; bu yüzden görevinden azledildi ve sürgünde öldü. 1844'te, Osmanlı yönetiminin ıslahat politikaları ve özellikle Arnavut toprakları dışında da savaşmak üzere askere alımların başlamasından dolayı büyük bir isyan baş gösterdi. Takip eden yetmiş yılda diğer zengin Arnavut lordlarının nüfuzu altında Debre daha hızlı bir şekilde gelişti. 1900'de Bulgar ilim adamı ve seyyah Vasil Kănčov şehirde 10.500'ü müslüman Arnavutlar'dan, 4500'ü hıristiyan Bulgarlar'dan ve geri kalan 500'ü ise müslüman Çingenerler'den olmak üzere toplam 15.500 kişilik bir nüfus yaşadığını kaydeder. Buna göre müslüman nüfusun toplam nüfusa oranı % 71'dir. XIX. yüzyılda Debre oldukça yetenekli "zugrafi"lerle ün kazandı. Bunlar sadece büyük yeni kiliseler inşa etmekle kalmadı, aynı zamanda sanat değeri oldukça yüksek ahşap "ikonostaz" oymaları ve renkli ikonalar yaptı. "Debre ekolü" büyük şöhret kazandı ve eserleri bütün Balkanlar'da revaç gördü. Türk yönetiminin sonuna kadar, hatta kısmen sonrasında da tüfek zanaatkarları loncası çoğunlukla müslümanların elindeydi. Diğer sanatlar, altın ustaları, terziler, taş ustaları,

ayakkabıcılar, kazancılar ve ahşap ustaları hıristiyan Makedonlar'ın elinde kaldı.

Kāmûsü'l-a'lâm'a göre 1891'de "Dibra" Arnavutluk'un en önemli şehirlerinden biri ve aynı adı taşıyan bir sancağın merkezidir. Burada yaklaşık 20.000 nüfus mevcuttur ve dokuz cami, on medrese, bir rüşdiye, on bir mektep, bir kilise, üç hıristiyan okulu, içinde 420 dükkân olan bir çarşı, dokuz han, iki hamam, bir saat kulesi ve bir kışla vardır. Nüfusun tamamının -abartılı biçimde- müslüman Arnavutlar'dan oluştuğu kaydedilmiştir. Ayrıca Dibra sancağının üçte ikisinde 111 müslüman köyü bulunduğu, halkın temel geçim kaynağının tarım, hayvancılık ve el sanatlarına dayandığı, İstanbul'a ve başka şehirlere mevsimlik işçi olarak gidenlerin buralarda fırıncılık veya muhallebecilik yaptıkları ifade edilmiştir (II, 2117-2118).

Bu dönemde Debre sancağı dört kazadan meydana geliyordu: Debre-i Bâlâ, Debre-i Zîr, Rekalar (Gorna ve Dolna Reka) ve Mat. Vasil Kănčov, Debre şehri dahil olmak üzere sancakta % 72,4'ü müslüman olan 50.680 kişilik bir nüfustan bahsetmektedir. Müslüman nüfusun % 63'ünü Arnavutlar, % 27'sini Pomaklar ve % 10'unu Türkler teşkil etmektedir. Türkler çoğunlukla Bresani, Gorno Elevci,

Debre'nin 1518-1519'daki nüfus ve statüsünü gösteren belge (BA, TD, nr. 167, s. 416)

XX. yüzyıl başlarında Debre'yi gösteren bir fotoğraf

Kocacık, Noaci ve Pralenik köylerinde yaşamaktaydı. 1892'de Debre sancağında kırk dokuz cami ve mescid, kırk üç mektep, bir rüşdiye, yedi medrese, otuz dört tekke, 425 dükkân, yirmi yedi han, iki hammam ve 368 su değirmeninin bulunduğu belirtilmektedir. Bölgedeki dinî hayata dair doğrudan bir kayda rastlanmamaktadır. Halvetiye'nin Ramazâniyye şubesinden Hayâtiyye koluna mensup pek çok derviş olduğu, bunun yanı sıra Bektaşî ve Rifâîler'in de bulunduğu tahmin edilebilir. Aynı sene içerisinde Şemseddin Sâmî Bey ve Spiridon Gopçević birbirinden bağımsız olarak o yıllarda Debre'de 12.000 kişilik bir nüfusun yaşadığını yazmıştı. Kânčov'un 1900 yılına ait ayrıntılı listeleri, Debre şehri ve Debre kazasına bağlı kırk bir köyün 1912 sonrasında çizilen sınırları içinde kalan (bugün Makedonya'da yer alan eski Debre kazası) 31.373 nüfusun varlığını göstermektedir. Bunların 12.525'i Arnavutça konuşan müslümanlar, 3380'i Türkler ve 2662'si Bulgarca / Makedonca konuşan müslümanlardan (Pomaklar) meydana geliyordu. Hıristiyan nüfusu 12.306'ya yükselmışti. 500 müslüman Çingene dahil bölge nüfusunun % 61'inin müslüman, % 39'unun ise hıristiyan olduğu görülmektedir.

İki Balkan savaşı ve I. Dünya Savaşı Debre için yıkıcı oldu. Binlerce müslüman öldürüldü, şehirden kaçtı veya savaşların ardından Türkiye'ye göç etti. Şehrin ve eski kazanın doğu kısmı önce Sırp Krallığı'na, ardından Yugoslavya'ya geçti. Kazanın batı kısmı, altmış sekiz köyden oluşan Golo Brdo ve Mat bölgeleri yeni kurulan bağımsız Arnavutluk'a dahil edildi. 1913'te Sırp yönetimine karşı gerçekleştirilen Ohri-Debre isyanı yerel halkın ciddi memnuniyetsizliğinin bir göstergesidir, fakat isyan sonuçsuz kaldı. 1921 yılında Sırp kayıtlarına göre Debre şehrinin

nüfusu 7600'e kadar düştü. II. Dünya Savaşı sırasında Debre önce İtalyan ordusu (Nisan 1941 – Eylül 1943) ve İtalyanlar'ın geri çekilmesiyle Alman ordusunca işgal edildi. Ağustos 1944'te ağır bir çatışmanın ardından Arnavutlar Almanlar'ı geri püskürttü. Savaşın sona Arnavutluk ve Yugoslavya komünist yönetimi altında iken Debre ve yöresi Yugoslav yönetimine teslim edildi. 1948'de şehrin nüfusu bu defa 4698'e indi. Komünist ve ardından sosyalist Yugoslavya idaresinde Debre yeniden toparlandı, 1990'lı yıllarda Osmanlı idaresi altında bulunduğu son dönemlerdeki büyüklüğüne tekrar kavuştu. Aynı zamanda şehir kısmen modernleşti ve birtakım sanayi faaliyetleri başladı. 2002 yılı sayımına göre Debre'nin nüfusu 14.561 olup bunun % 84'ünün Arnavutça ve Türkçe konuşan müslümanlar, geri kalan nüfusun önemli bir kısmını Makedonlar ve Çingeneler (her ikisi % 6) oluşturmaktadır. Debre hiçbir zaman âbidevi Osmanlı yapılarına sahip olmamıştır. En önemli camisi, halen ayakta olan Hünkâr Camii'nin, Fâtihten Sultan Mehmed tarafından 858'de (1454) yaptırıldığı, ancak XIX. yüzyılda aslına uygun biçimde yeniden inşa edildiği kaydedilmektedir. Bir diğer eski cami ise Bayram Bey Camii'dir. Şehirde XIX. yüzyıldan kalma bir saat kulesi de yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

J. G. von Hahn, *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar im auftrage der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften, unternommen im Jahre 1863* Wien 1865, s. 360-364; A. Boué, *Die Europäische Türkei*, Wien 1889, I/2, s. 534; V. Kânčov, *Makedonija: Etnografija in statistika*, Sofia 1900, s. 559-562; K. N. Kostić, *Naši novi gradovi na Jugu* (ed. R. Dordević), Beograd 1922, s. 85-86; M. Sokolovski, *Turski Dokument za Istorijata na Makedonskiot Narod*, Skopje 1976, III, 289-290; K. Balabanov v.dğr., *Spoimenici na Kulturata vo Makedonija*, Skopje 1980, s. 212-217, 288-289; a.m.f., "Studii od kulturno-istoriskoto nasledstvo na gradot Debar

in debarskata oblast", *Likovna Umjetnost*, sy. 2-3, Skopje 1977; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri III*, s. 30-33; I. Mikulčik, *Sredno-vekovni gradovi i turdini vo Makedonija*, Skopje 1996, s. 182-183; J. Hadji Vasiljević, "Grad Debar u vreme oslobođenje, 1912", *Bratsvo*, XXXI, Beograd 1940, s. 125-183; B. Rusić, "Polje Debarsko", *Godišen Zbornik Filozofski Fakultet Univerzitet(ot) Skopje*, VII, Skopje 1954, s. 123-186; Halil İnalçık, "Les régions de Kruje et Dibra autou 1467 d'après les documents Ottomans", *St.A*, II (1968), s. 89-102; T. Tomoski, "Prašanjeto na Kodžadžik", *Istorija*, IV/1, Skopje 1968, s. 93-99; a.m.f., "Svetigrad, e vtoro ime za sredno-vekovniot grad Debar", a.e., VIII/1 (1972), s. 110-114; G. Palikruševa – A. Stojanovski, "Debarska oblast vo šeesetine godini na XV vek", *Glasnik na Institutot na Nacionalna Istorija*, XIII/1-2, Skopje 1969, s. 120-132; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 2117-2118; A. Urošević, "Debar", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1984, III, 394-395.

MACHIEL KIEL

DEM, el-Hâc Ahmed

(bk. el-HÂC AHMED DEM).

DEMİREL, Süleyman Sami

(1924-2015)

Türkiye Cumhuriyeti'nin dokuzuncu cumhurbaşkanı.

1 Kasım 1924'te Isparta'da İslâmköy'de doğdu. İlkokul öğretmeni kendisine Gündoğdu ismini de verdiği için çocukluğunda Dolaksızoğlu Süleyman Sami Gündoğdu olarak biliniyordu. Babası Yahya Bey, annesi Ümmühan Hanım'dır. Yahya Bey, I. Dünya Savaşı ile İstiklâl Harbi'ne katılmış, daha sonra muhtarlık ve belediye başkanlığı yapmıştır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan orta halli bir aileden gelen Süleyman Sami dindar bir aile ortamında büyüdü. Çocukluğunda Said Nursi'nin talebelerinden kendi köylüsü olan Hâfız Ali'den Kur'an dersi aldı. İlkokulu köyünde, ortaokulu Isparta'da okudu. Liseyi Muğla ve Afyon'da parasız yatılı olarak tamamladı. İstanbul Mühendis Mektebi'ni de parasız yatılı kazandı. Öğrenimine Makine Bölümü'nde başladı ve ertesi yıl İnşaat Bölümü'ne geçti. 1949'da inşaat yüksek mühendisi olarak mezun oldu. 12 Aralık 1948'de dayısı Mesut Şener'in kızı Nazmiye Hanım'la evlendi. Mezuniyetinin ardından kısa bir süre İstanbul Sular İdaresi'nde, daha sonra Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde çalıştı. Sulama ve elektrik konularında araştırma yapmak üzere kazandığı bursla Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Dönüşünde Devlet Su İşleri